

Straatpompen in Martenslinde

Wat er aan voorafging

In de 17^e en 18^e eeuw was de gemiddelde levensverwachting in onze contreien heel laag. Dit kwam grotendeels doordat veel mensen al op jonge leeftijd overleden. Vooral infectieziekten zoals cholera en tyfus zorgden voor een hoge mortaliteit en kwamen meestal epidemisch voor.

Na de Franse revolutie wilde de Franse overheid (waar wij toen ook onder vielen) grip krijgen op dergelijke epidemieën. Daarom vaardigde ze aan het eind van de 18^e eeuw een decreet uit waarbij ze de verantwoordelijkheid hiervoor bij de gemeenten legde. Later nam ook de Belgische overheid deze regel over, maar in de praktijk bleef het dode letter. De kennis over infecties en over maatregelen om die te voorkomen ontbraken nog compleet in die tijd.

Ook in de 19^e eeuw was er veel sterfte ten gevolge van allerlei infecties. De meest bekende zijn de cholera-uitbraken die met een zekere regelmaat optraden. In België waren er 7 cholera-epidemieën, namelijk in: 1832-'33, 1848-'49, 1853-'54, 1859, 1866, 1883-'85 en 1891-'95. De gevolgen waren vreselijk. Er was een zeer hoge sterfte en vooral in stedelijke gebieden waren de gevolgen bijzonder groot. De epidemie in 1866 eiste meer dan 44.000 mensenlevens alleen al in België dat toen ongeveer 4.8 miljoen inwoners had.

De overheid, eerst de Franse en daarna de Nederlandse, probeerde maatregelen te treffen om dergelijke epidemieën te voorkomen, maar slaagde daar niet in.

Later zal ook de Belgische overheid daar aandacht aan besteden. Zo werd bijvoorbeeld in 1845 binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken een afzonderlijke afdeling opgericht, die zich bezighield met medische zaken en hygiëne. Vooral dat laatste was werkelijk zeer vooruitstrevend in die tijd!

Het belang van zuiver drinkwater

Maar de werkelijke doorbraak zou pas komen nadat de resultaten van het onderzoek van dokter Snow in 1854 bekend geraakten.

John Snow, die huisarts was in Londen, onderzocht de relatie tussen het gebruik van drinkwater en een cholera-besmetting. In zijn onderzoek had hij vastgesteld dat alle cholera-gevallen in een bepaalde wijk in Londen terug te brengen waren tot het gebruik van drinkwater uit eenzelfde waterpomp (zie kader). Dat was een revolutionaire bevinding, die duidelijk aantoonde dat een infectie kan overgedragen worden via water. Deze bevinding riep aanvankelijk zeer veel weerstand op, maar werd uiteindelijk (na ettelijke jaren) geaccepteerd.

We zien dan ook dat vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw de overheid het als haar taak zag, te ijveren om zuiver drinkwater te leveren aan de bevolking.

Cholera is een darminfectie die veroorzaakt wordt door de cholera-bacterie. De infectie kan zeer ernstig verlopen en gaat gepaard met braken en heftige diarree. De bacterie wordt uitgescheiden via de ontlasting en kan, als die in het drinkwater terecht komt, zich via die route verder verspreiden. Dat was het geval in het onderzoek van Snow; de betreffende waterpomp lag dichtbij een 'beerput' en de mensen die dit water dronken, kregen dus darmbacteriën in hun drinkwater. De bevinding van Snow veroorzaakte veel opschudding, omdat men tot dan toe meende dat infecties overgedragen werden via 'giftige dampen' (miasmen) en niet via water.

Door de opkomende industrialisatie woonden in die periode veel mensen in de steden. Daar was er nauwelijks zuiver drinkwater beschikbaar en daar waren ook de meeste slachtoffers bij de cholera-uitbraken.

Vanaf 1870 ontstonden er dan ook verschillende 'saneringsgolven' in diverse Belgische steden. Men wilde de volksgezondheid verbeteren door de aanleg van 'watersystemen'. In enkele steden was dat er al, zoals Brussel dat al een 'watersysteem' had sinds 1858, maar de meeste steden hadden dit niet.

Sinds de bevinding van Snow werden er op vele plaatsen waterleidingbedrijven opgericht. In 1860 waren dat er: 24, in 1880: 164, in 1890: 407, en in 1910 meer dan 500.

Deze snelle toename situeerde zich vooral in Wallonië. In de provincie Antwerpen beschikten maar 2 gemeenten (van de 152) over een waterleiding (Antwerpen en Turnhout), terwijl dit in de provincie Luxemburg het geval was bij 219 van de 225.

Dat leidde er toe dat aan het begin van de 20^e eeuw uiteindelijk amper 1 op 5 Belgen toegang had tot stromend water. Bovendien was de verdeling erg slecht: Wallonië en Brussel beschikten over veel waternetten maar in Vlaanderen was dat aantal teleurstellend laag.

Waterpomp, aangesloten op de eigen waterput op de boerderij van 'de koster' in het Broek (de huidige Stintelaarstraat)

Initiatieven in de 20^e eeuw

Veel gemeenten wilden wel drinkwaterleidingen aanleggen, maar ze hadden niet de financiële middelen om dit helemaal zelf te doen. Wel zagen ze heil in samenwerkingen en zo werden 'verenigde publieke maatschappijen' opgericht. Dat waren dus de eerste intercommunales! Een belangrijke stap in dit hele proces werd gezet in 1907. Toen werd bij wet de private deelname in de intercommunales aan banden gelegd. De achterliggende gedachte hierbij was dat de drinkwatersector in de eerste plaats het algemeen belang diende.

Vanaf die tijd ontstonden in België een tiental intercommunales met in totaal meer dan 500 kleine bedrijven, die vooral in Wallonië zeer talrijk waren. Maar omdat dit uiteindelijk niet het gewenste resultaat opleverde, werd in 1913 de Nationale Maatschappij der Waterleidingen (NMDW) opgericht. Haar opdracht was om voldoende, kwaliteitsvol en betaalbaar water te leveren, ook in de meest afgelegen gebieden van België.

Dit vormde de basis voor ons huidig waterleidingsysteem.

De aanleg van de waterleidingvoorziening verliep echter tergend langzaam.

In 1935 bijvoorbeeld, beschikte slechts een derde van de gemeenten over een waterleiding, dit in tegenstelling tot het elektriciteitsnetwerk, waar toen reeds 95% van de gemeenten op aangesloten was.

Het zou uiteindelijk nog duren tot na Wereld Oorlog II voordat alles op kruissnelheid kwam.

In 1947 was slechts 55 % van de Belgische woningen aangesloten op een openbare waterleiding. De andere 45 % vertrouwde dan nog op een eigen waterput of in het beste geval, konden ze (drink)water halen bij een gemeenschappelijke waterpomp.

Ook hier was er een ongelijkheid tussen de Vlaamse en Waalse arrondissementen. Zo was in 1961 gemiddeld 80-90% van de Waalse woningen aangesloten op het waternet, terwijl dat in de Vlaamse arrondissementen maar tussen de 50-60% lag.

Dat aantal nam verder gestaag toe en in 1970 had bijna 90% van de Belgen aansluiting op een individuele waterleiding. Op dat moment waren er 3,8 miljoen Belgen aangesloten bij de NMDW.

Situatie in Martenslinde

Bilzen had in tegenstelling tot de omliggende gemeenten al vroeger een systeem van drinkwatervoorziening. Het begon al aan het eind van de 19^e eeuw (1893) toen de fontein op de markt geplaatst werd (met drinkbaar water afkomstig van een bron aan de Bilzermolen in het park van Haffmans).

In 1921 besloot de gemeenteraad om een verzoek in te dienen bij de provincie om aansluiting te krijgen op het waterleidingnet. Het zal echter nog 10 jaar duren vooraleer er met de eigenlijke werkzaamheden gestart werd.

Het werd een groot succes want uiteindelijk kreeg 75% van de gezinnen toen een aansluiting op het waternet.

In de omliggende dorpen was de situatie wel heel anders. Daar was men nog tientallen jaren afhankelijk van ofwel eigen waterputten of van straatpompen (*).

Deze straatpompen zouden nog ettelijke jaren in gebruik blijven.

Het aantal pompen in de omliggende dorpen varieerde sterk. In 1946 waren er in Martenslinde 7 straatpompen en in Eigenbilzen: 18 (zie tabel).

In Martenslinde lagen deze straatpompen verspreid over het hele dorp (zie tabel 2).

Veel mensen maakten gebruik van deze straatpompen. Daarnaast waren er ook nogal wat eigen waterputten, waar men met behulp van een pomp water uit haalde. (Zie bijgaande foto's van twee dergelijke pompen.)

Door de straatpompen konden mensen die geen eigen waterput hadden, toch zuiver water verkrijgen. Ze konden daarvoor, tegen een kleine jaarlijkse betaling, een sleutel krijgen, waardoor ze water uit deze straatpompen konden halen. Daarnaast waren er her en der ook natuurlijke bronnen waar mensen water haalden. Een voorbeeld hiervan is de bron ter hoogte van het huis van 'Nelis en Berb' in het Broek (de huidige Stintelaarstraat).

(*) De straatpompen werden ter beschikking gesteld door de NMVW. Deze pompen waren aangesloten op de drinkwaterleiding. Dit in tegenstelling tot de waterpompen die op privéterrein stonden en op een waterput waren aangesloten.

De straatpompen werden in werking gesteld met behulp van een sleuteltje, waarvoor men moest betalen.

In de jaren vijftig werd het waterleidingnet in de hele regio Bilzen uitgebreid en werden er steeds meer huizen aangesloten op het waterleidingnet.

Voor Martenslinde, zoals voor de meeste van de omliggende dorpen was dit in 1951.

Dat betekende ook het einde van de straatpompen!

Waterpomp die aangesloten was op de eigen waterput; deze pomp stond vroeger achter de huizen van de families Motten, schuin tegenover de kerk. Ook de pastoor kwam daar water halen. Nu staat deze pomp naast het huis van Gerda Simons.

Eigenbilzen	18	98
Hees	7	44
Martenslinde	7	5
Mopertingen	9	59
Rosmeer	9	28
Kleine Spouwen	9	28
Grote Spouwen	10	34
Rijkhoven	15	3
Waltwilder	8	19

Tabel 1

Drinkwatervoorziening in 1946 in de dorpen rond Bilzen
Linker kolom: aantal straatpompen en rechter kolom: aantal
huisaansluitingen op het waterleidingnet

Kiezelweg Bilzen-Riemst aan de boerderij van *'de Kapiteijn'*
Kiezelweg Bilzen-Riemst aan het huis van *'de boy'*
Kiezelweg Bilzen-Riemst aan het café *'De drie Rozen'*
Dorpstraat aan het huis van *'Taiske Doll'*
Dorpstraat aan de boerderij van Doll, naast de boerderij van
'de pachter'
Spauwerstraat aan het huis van *'Ter Nolkjes'*
Spauwerstraat aan het huis van *'Ghislaine Colis'*

Tabel 2

Plaatsen in Martenslinde waar de 7
straatpompen stonden.
Voor de straatnamen zijn hier de oude namen
gebruikt. (Kiezelweg Bilzen-Riemst is de huidige
Riemsterweg, Dorpstraat is de
Martenslindestraat en Spauwerstraat is de
huidige Linnerveldstraat.)
Vóór de huizen waar de pompen stonden, zijn
de bewoners aangeduid met hun bijnaam.

Bronnen

Devos, I., 'Allemaal beestjes. Mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18^e-20^e eeuw', (2006), Academia Press
Vandewiele, Th., 'Een exceptionele eeuw? De evolutie van de Belgische levensstandaard, 1870-1970' Thesis
UGent (2017-2018)

Maurissen, F., 'De waterleiding in Bilzen' Bilisium (2010) p. 5265-5268

Bruggeman, K. en Maurissen, F. 'Martenslinde Een historische kijk op het dorp en zijn inwoners' (2016), een
uitgave van 'Lin in het groen'

Informatie voor dit artikel werd ook gehaald uit de interviews met René Oosterbosch (in 2014) en René
Brepoels (in 2014) .

Gegevens over de lokalisatie van de straatpompen werd verkregen van Maria Gijsen, waarvoor onze dank.